

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

7 / 1 (Bahar 2020): 1-25

KINALIZADE'NİN AİLE AHLAKINA BAKIŞI
Overview of Family Ethics In Kinalizade

Kemal GÖZ

Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, Denizli, Türkiye, kemalgoz@pau.edu.tr Orcid No: 0000-0001-7296-4042.

Hakemler / Referees:

Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN / Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ / Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 20 Nisan / April 2020
Kabul Tarihi / Accepted: 02 Mayıs / May 2020
Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / July 2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 1
Sayfa / Pages: 1-25

Atıf / Cite as: Göz, Kemal. Kinalizade'de Aile Ahlakı. [Overview of Family Ethics In Kinalizade]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/1 (2020): 1-25.

Doi: <https://doi.org/10.17859/pauifd.723865>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (1) 2020: 1-25
KINALİZÂDE’NİN AİLE AHLÂKINA BAKIŞI

Kemal GÖZ*

Öz.

Kınalızâde Ali Çelebi ahlâk felsefesi içerikli önemli bir eser kaleme almıştır. Bu eser kendisine ulaşan eserlerin içeriğini geliştirmiştir. İçeriğiyle özgün bir İslâm Ahlâk Felsefesi kaynağıdır. Birinci bölüm ahlâki erdemlerin geniş bir açıklamasını içermektedir. İkinci bölümde aile bireylerinin temel ahlâkî erdemlerle müzehhez olduklarında erdemli birey olarak kendi mutluluklarını elde ettikleri gibi toplumun mutluluğuna da katkı sağladıklarını zikretmektedir. Hayatın her alanının ahlâki alan olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuş ve bunu eserinde değerlendirmiştir. Aile söz konusu olunca ailenin mekânı olarak evleri değerlendirmiştir. Evler övünç malzemesi yapılmaması gereken mekânlar olarak değerlendirilmelidir. Kınalızâde ailenin oluşumunda bireylerin erdemli olmasının önemli olduğunu vurgular. Aileleri oluşturan bireyler erdemli olursa toplum da erdemli olur der. Toplumda erdemler yaşam tarzı olarak hayata hâkim olursa mutluluk elde edilir. Bu mutluluk toplumun bütün bireylerini kapsar. Hikmet, iffet, şecaat ve adalet erdemlerinin bütün alt başlıklarıyla beraber yaşanması biret, aile ve toplumun mutluluğunu sağlayacaktır. Bu erdemler aynı zamanda birlikte yaşama kültürünün gerçekleşmesini de sağlayacaktır. Ailenin yönetiminde de bu erdemler önemlidir. Kınalızâde bu kitaptan yani aile ahlaki kısmından maksadının insanların hallerinin düzene girmesi, hem seçkinlerin hem de avamın dünya ve ahiret hayatının iyileştirilmesi olduğunu ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kınalızâde, Aile Ahlâkı, Hikmet, İffet, Adalet

Overview of Family Ethics In Kinalizade

Absrtract

Kınalızâde Ali Çelebi wrote an important work of moral philosophy. This work has improved the content of the works written before him. It is an original source of Islamic Moral Philosophy. The first part contains a broad explanation of moral virtues. In the second part, he asserts when the family members are satisfied with the basic moral virtues, they have achieved their own happiness as well as contributing to the happiness of the society. He put forward that every field of life should be evaluated as moral field and evaluated it in his work. As far as the family is concerned, he evaluated the homes as the family's space. Houses should be considered as places that should not be boasted. Kınalızâde emphasizes that it is important for individuals to be virtuous in the formation of the family. He says, if the individuals who make up the families are virtuous, the society also become virtuous. Happiness is achieved if virtues in society dominate life as a lifestyle. This happiness covers all individuals of the society. Experiencing the virtues of wisdom, chastity, decency and justice together with all the sub-titles will ensure the happiness of the individual, family and society. These virtues will also ensure a culture of coexistence. These virtues are also important in the

* Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, e-Mail: kemalgoz@pau.edu.tr Orcid No: 0000-0001-7296-4042.

management of the family. Kinalızâde states that the purpose of this book, namely the family moral part, is to regulate the state of the people and to improve the world and hereafter life of both the elite and the people.

Keywords: Kinalizade, Family, Ethics, Wisdom, Chastity, Justice

STRUCTURED ABSTRACT

Kinalizade Ali Çelebi developed the acquis of moral philosophy, which he quoted as heritage through his work entitled *Akhlaq-ı Alâ'î* (Alâ'î's work on morality), and revealed a different aspect of it from the religious point of view with his new assessments.

He devoted the second part of his work, which he created in three parts, to family morality under the title of home administration. Kinalızâde, who is aware of the family life and the value of this institution in the eyes of the society, has revealed an important link between the virtuous individual, the virtuous family and the virtuous society with the construction of a separate section.

Houses are considered as important settlements in the family administration. Information on this subject has been revealed. Houses are considered as necessary structures to protect people and their family members from all kinds of negative external factors.

He attracted attention that the neighbors should also be evaluated when building or buying, within the framework of basic social values. He states the neighbors should be evaluated whether they are good, clean and benign. He is recommended that people who are bad-tempered, sinful, cruel and ignorant should be avoided from being neighbors. Kinalızâde states that these evaluations are made within the framework of basic virtues.

Great importance is attached to the formation of the family by Kinalızâde. The purpose of this formation is the continuation of the human generation, its reproduction, the survival of the order of the world, and the continuity of the chain of the sons of Adam. It is observed that Kinalızâde, who imposes responsibilities on men and women in this regard, is under the influence of the basic evaluations of the age in showing the necessary sensitivity to women. Failure to share the economic information of men and women selected as spouses will be an obstacle for them to fulfill their responsibilities. A woman who cannot fully trust the tangible values cannot fully protect the financial values of the house. Realization of this is considered as an activity that facilitates the provision of individual competence. It is also underlined that if the family, women and men are established by virtuous individuals, the new generation that will be formed from this union will be virtuous. Individuals will trust each other and share their basic problems and situations so that continuity can continue solidly. Kinalızâde emphasizes that monogamy is important in the internalization and application of these virtues as a lifestyle. He states that polygamy will disrupt vitality and order in the family with envy. Kinalızâde Ali Çelebi states that the responsibility of raising children within the framework of basic virtues lies with the father and mother. While doing this, he covers a wide range of training rules that must be followed. In addition, Kinalızâde also clarifies the behaviors and responsibilities of children towards their parents within the framework of virtues. Kinalızâde states that the behaviors of the children towards their teachers must be like their behaviors towards their parents. He also stated that the teachers who teach science should be given the necessary respect and reverence, thus he prioritizes the basic moral values.

Kinalızâde states that the main parts of the management in the family are the provision of income, the protection of the goods obtained and the expenses constitute the situation, and that the head of the family, who forms the family together with his wife and children, is primarily responsible for the provision of basic needs. Family members

have to show much sacrifice in ensuring that this union continues without problems. They should be guided by the virtue of wisdom, chastity, charity and justice, which are the basic virtues in their basic behavior towards each other.

Leaving aside some of the evaluations about women, Kınalızâde offers important evaluations to our age about family formation, continuation and education of children. These evaluations are the subjects of the fields that can be addressed in the context of the core values of Islamic Moral Philosophy.

Kınalızâde states that the purpose of this book, namely the family moral part, is to regulate the state of the people and to improve the world and hereafter life of both the elite and the people. It is clear that this aim of Kınalızâde is a very important target for today's societies and the individuals who make up these societies. People have to work and strive to achieve this goal.

Keywords: Kinalizade, Family, Ethics, Wisdom, Chastity, Justice

GİRİŞ

İnsan, hayatını sürdürürken temel bazı özelliklerle mücehhez canlı bir varlık olarak görülmektedir. O, her türlü özelliğiyle diğer canlılardan ayrılmakta ve farklılıklarıyla temayüz etmektedir. Yaşayışı, bireyler arasındaki ilişkileri ve toplum yapısıyla öne çıkan bir canlı olarak değerlendirilmektedir. Birey olarak hayatını yalnız sürdürmekten uzak olarak toplum içerisinde yaşamak durumunda olan insan, birbirleriyle iletişim ve etkileşimini belirli ölçüler içerisinde sürdürmektedir. İnsan, çevresinde ilk olarak muhatap olduğu, içerisinde hayata merhaba dediği bir topluluk olan aileyle karşılaşmakta ve onunla yaşamını beraberce sürdürmektedir.

Kınalızâde Ali Çelebi on altıncı yüzyıl Osmanlı düşünce tarihinde önemli ilmi şahsiyetlerdendir. Amelî Hikmet olarak ifade edilen ve felsefenin pratik yönü olan ahlâk alanında kaleme aldığı Ahlâk-ı Alâî adlı eseri Nasıruddin Tûsi ve Celâleddin Devvanî'nin eserleri çerçevesinde oluşturulmuş olan formatta yazılmış ilk Türkçe ahlâk eseri olarak kabul edilmektedir.

Günümüz Türk-İslâm düşünce tarihinde Kınalızâde Ali Çelebi ve aile ahlâkı ile ilgili geniş bir literatür bilgisinin mevcut olduğu görülmektedir. Bu konularda teferruatlı değerlendirmelerin yapılmış olduğu tespit edilebilmektedir. Bu çalışmalarda ki ortak değerlendirme alanlarını şu şekilde belirlemek mümkündür.

- İslâm düşüncesinde ahlâk ilmi tahlilleri,
- Kınalızâde Ali Çelebi'de aile ahlâkı incelemeleri
- Kınalızâde Ali Çelebi ve Ahlâk-ı Alâî üzerine yapılan çalışmalar,
- Kınalızâde'de erdemler incelemeleri,
- Kınalızâde Ali Efendi(Çelebi)'nin hayatı ve eserleri üzerine etütler,
- İslâm Ahlâk Filozoflarının aile ahlâkına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi,
- Kınalızâde'nin kadın anlayışının bugün ki değerinin tespiti,
- Ahlâk-ı Alâî'nin Ahlâk Felsefesi Literatürü içerisindeki yeri ve özgünlüğü üzerine yapılan çalışmalar.¹

1. Müfit Selim Saruhan, "İslam Düşüncesinde Ahlâk İlmi", *Eskiye Dergisi*, 28 Bahar (2014): 53-66; Hüseyin Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile Ahlâkı*, 2. Bs (Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990); Oktay, Ayşe Sıdika, *Kınalızâde Ali Efendi*

Burada ortaya konulmak istenen günümüz dünyasında bu birikimin değerlendirilmesini yeniden keşfetmek ve yukarıda zikredilen konu başlıklarını Kınalızâde'nin ahlâk felsefesi penceresinden tam bir objektiflikle inceleyebilmektir. Kınalızâde'nin aile ahlâkına bakışını ortaya koymadan önce şu soruların da tartışılması konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır:

- Kınalızâde'nin ahlâka yaklaşımı felsefi midir, yoksa dini midir?
- Erdemler konusunu Kınalızâde ahlâk felsefesinde nasıl yorum getirir?
- Kınalızâde aile ahlâkına erdemler penceresinden nasıl bakmaktadır?
- Kadınlar konusundaki yaklaşımını felsefi ve dini değerlendirmelerle nasıl yorumlamak gerekmektedir?

Ahlâk felsefesinin bir değerler felsefesi olduğu aşikârdır. Değerlerin kaynağını bilgi oluşturmaktadır ki bu bilgi sayesinde insanoğlu değerleri üreterek uygulama safhasına koyabilmektedir. Bilen insan bu bilgisi sayesinde iyiyi kötüyü bilir ve bu bilgilerini uygulayarak erdemleri elde edebilir.² Kınalızâde'nin belirttiğimiz sorular çerçevesinde değerlendirilmesi bu çalışmamızın muhtevasını açacaktır. Ancak kısa değerlendirmelerin yapılması aile ahlâkına bakışın anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

İlk olarak Kınalızâde ahlâka yaklaşımını felsefi bakışla ortaya koymanın yanında dini değerleri de öne çıkardığını eserinin incelenmesinden ulaşmak mümkündür. Çeşitli çalışmaların değerlendirmelerinin de bu şekilde olduğunu söylemek mümkündür.

Erdemleri dört ana başlık altında ele alarak klasik ahlâk eserlerindeki sınıflandırmayı ameli hikmet bakışla değerlendirdiği görülmektedir. Bu değerlendirme ahlâkın pratik yönünün değerlendirmesi olarak belirtildiğinden ameli hikmet çerçevesinde bir bakış yansıtılmaktadır.³

Kadınların görev ve sorumlulukları konusuyla beraber kız çocuklarının eğitim ve öğretimi konusundaki değerlendirmeleri Kınalızâde'nin kendi kişisel ve

ve *Ahlâk-ı Alâi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015); Murat Demirkol, "Ahlâk-ı Alâi'nin Ahlâk Felsefesi Literatürü İçindeki Yeri ve Özgünlüğü", *Eskiyeni Dergisi* 33 Güz (2016), 51-78; Celal Türer, "Kınalızâde'de Mutluluk", *Felsefe Dünyası Dergisi*, 30 (Şubat 1999), 80-90; Hasan Aksoy, "Kınalızâde Ali Efendi (Çelebi)'nin İlmi Şahsiyeti ve Eserleri", *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 75-83; Salih Yalın, "İslâm Ahlâk Filozoflarının Aile Ahlâkına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir İnceleme: İbn Sina, Tûsî ve Kınalızâde Örneği", *Journal of Islamic Research*. 30/3 (2019), 479-494; Ömer Bozkurt, "Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâi'sinde Bir Ahlâk Temellendirmesi: Felsefe Din Uzlaştırması", *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 355-367; Hülya Altunya, "Felsefi Bakış Açısıyla Kınalızâde'nin Kadın Anlayışını Okumak", *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 270-276; Bayram Dalkılıç, "Kınalızâde Ali'nin "Akademik Ameli Ahlâka İlişkin Uygulama Örnekleri", *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 549-551.

² Müfit Selim Saruhan, "Meslek Etiğinin Dinamikleri: Fütüvvet ve Ahilik Metafiziği", *İlahiyat Akademi dergisi*, 9 (2019), 13.

³ Oktay, Ayşe Sıdıka, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâi*, 2.

devrindeki kabul görmüş görüşler olarak değerlendirilebilir. Bu tür görüşlerin geleneğimize ve dini değerlere uygun olduğunu söylemek gerçekten zordur.⁴

Eskiden olduğu gibi günümüzde de aile kurumu her yönden toplumların bütün özelliklerini kendilerinde gösteren birer örnek durumundadırlar.⁵ Bu örneklerin özelliklerinin temel değerler çerçevesinde sistemleşerek kabullenilmesi ve yaşam tarzı olarak kazanılıp uygulanması önemli görülmelidir. Müslüman bireylerin oluşturdukları aile kurumları da dâhil olmak üzere ahlâk felsefesinde ifadesini bulan değerlerden uzaklaşarak çok büyük bir yozlaşma altında buldukları gerçeği yadsınmadan temel değerlerin önemini yaşam tarzına dönüştürülerek uygulanması, insanlığın sağlıklı ve mutlu bir geleceği için en önemli unsurlardandır.

Bu bakış açısıyla aile ahlâkına Kınalızâde tarafından ortaya konan görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Kadınlar konusundaki görüşlerinin değeri, dini kaynakları kullanımındaki isabeti ve aile ahlâkı konusundaki özgünlüğünün sorgulandığı soru kümelerine cevaplar aramak Kınalızâde'nin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

İnsanın mevcut yaşantısını her hususta kuşatan düşünme ameliyesi olarak da değerlendirilebilecek olan felsefenin temel amacı erdemli olma, mutlu yaşama ve bilgiğe ulaşma özleminin somut bir şekilde yaşanması olarak ifade edilmektedir.⁶ Bu bakış temel olarak İslâm Ahlâk felsefesinin bakışıyla da örtüşmektedir. Hayatın her safhasının ahlâkî bir alan olarak değerlendirilmesiyle birey ve toplumun mutluluğu elde etmesine olumlu katkılar sağlanabilecektir.⁷ Bu değerlendirmeler çerçevesinde birey doğumundan itibaren bir aile yuvası içerisinde hayatini devam ettirebilmektedir. Erdemlerle de ilk defa bu yuvada tanışmaktadır.⁸

İnsan, belirtildiği gibi varlığının başlangıcıyla ilk defa muhatap olduğu sosyal yapı olarak aile ile karşılaşmaktadır. Bu sosyal yapı içerisinde bireyin varlığı ve yaşamını devam ettirmesi belirli iletişim ve etkileşim süreçlerini ihtiva etmektedir. Bu bağlamda insanın gizemli bir varlık olduğunu ifade ederek onun temel değerler konusunda duyarlı olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Birlikte yaşama kültürü bireylerin birbirlerine karşı sorumluluklarını gündeme getirmekte ve bu sorumlulukların yerine getirilmesinin sonucu olarak erdemlerden söz edilmektedir. Topluluk halinde temel değerlere ilişkin sorumluluk duygusunu idrak eden bireyler aileyi oluşturarak toplumun sürekliliğini sağlamaktadırlar.

Toplu yaşama alanında ahlakilik kavramı gündeme gelmekte ve insanın işlediği davranışlar değerlendirilmektedir. Ahlakilik hayatın bütün alanlarını içerisine almaktadır. Bireysel hayat, aile hayatı, iş hayatı ve devlet idaresi gibi önemli konu

⁴ Yalın, "İslâm Ahlâk Filozoflarının Aile Ahlâkına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir İnceleme: İbn Sina, Tûsî ve Kınalızâde Örneği", 492.

⁵ Uysal, Enver, "Aile Ahlâkı", *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, ed. Müfit Selim Saruhan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 271.

⁶ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Bb101 Yayınları, 2017), 16.

⁷ Ömer Türker, *Ahlâk Yeni Bir Yaklaşım*, 2.Baskı (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020), 28.

⁸ Yalın, "İslâm Ahlâk Filozoflarının Aile Ahlâkına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir İnceleme: İbn Sina, Tûsî ve Kınalızâde Örneği", 479.

başlıkları bu alanın en önemli kavramları olarak hâlâ önemli olduklarını günümüz insanlarına hissettirmektedirler.

Bu çalışmada yaşadığı zaman diliminde önemli dereceleri kazanarak bilim dünyasına önemli katkılar sağlamış olan güzide bilim insanı Kınalızâde Ali Çelebi'nin aile ahlâkına bakışı ortaya koymaya çalışılacaktır. Kınalızâde Ali Çelebi derin vukufuyla birçok alanda değerli eserler vermiştir.⁹ Kınalızâde Ahlâk-ı Alâî'sinde ideal insan, ideal aile ve ideal toplumun oluşumu ve bu hususlardaki problemleri ele alarak değerlendirmelerini ortaya koymuştur.¹⁰ Burada İslâm Ahlâk Felsefesinin önemli kaynaklarından olan Kınalızâde Ali Çelebi'nin (öl.1572) Ahlâk-ı Âlâî'si¹¹ çerçevesinde bireysel ahlaki erdemler ortaya konulacaktır. Kınalızâde ahlâk felsefesine felsefi değerlendirmelerin akabinde dini değerlendirmelerle açıklık getirmektedir.¹² Bu açıklamalar çerçevesinde ahlâki erdemler ve aile ahlâki değerlendirmeleri ortaya konulacaktır. Aile ahlâki bölümleri ahlâk felsefesi eserlerinde Tedbirü'l-Menzil Türkçe'ye genellikle ev idaresi şeklinde tercüme edilmiştir. Ancak konunun daha iyi anlaşılması bağlamında Aile Ahlâki ifadelerinin kullanılması tercih edilmiştir.¹³ Bu temel eser İslâm Ahlâk Felsefesinin en önemli temel klasik kaynakları çerçevesinde değerlendirilmekte ve üzerinde birçok çalışmaların yapıldığı görülmektedir.¹⁴ Kınalızâde bu eseriyle Osmanlı'nın gittikçe zayıflayan hakikat arayışının güçlü bir temsilcisi olarak zayıflayan dönemde önemli bir değer olarak ortaya çıkmış ve elde ettiği sarsılmaz itimatla en çok okunan ve değerlendirilen ahlâk klasikleri arasındaki yerini almıştır. Bu tespiti destekleyen veriler olarak Osmanlı'nın son zamanlarından Cumhuriyet dönemi de dâhil olmak üzere medreselerde ve liselerde ahlâk kitabı olarak okutulmuştur.¹⁵ Ölümünden uzun zaman geçmiş olmasına rağmen günümüzde de en çok değerlendirilen İslâm Ahlâk Felsefesi klasikleri arasındadır.

Kınalızâde'nin Aile Ahlâkına bakışı, Ahlâk-ı Alâî'de tespit edilen ana konu başlıkları çerçevesinde ele alınacak ve erdemler çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bireysel ahlâk, toplumu oluşturan birey ve onun ilk olarak oluşturduğu sosyal birliktelik olan ailenin oluşum ve sürekliliğinde önemli bir yere sahiptir Bu bağlamda bireysel ahlâk değerlendirmeleri konuyu daha geniş bir şekilde ortaya koyacaktır.

⁹ Aksoy, "Kınalızâde Ali Efendi(Çelebi)'nin İlmi Şahsiyeti ve Eserleri", 75.

¹⁰ Türer, "Kınalızâde'de Mutluluk", 84.

¹¹ Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'si Türkçe değişik yazarlar tarafından sadeleştirilerek neşr edilmiştir. Öncelikle tarihsiz olarak Tercüman 1001 temel eser serisi içerisinde iki cilt halinde tercüme edilerek basılmıştır. 1. Cilt Hüseyin Algül tarafından Ahlâk ismiyle, 2. Cilt Devlet ve Aile Ahlâki adıyla Ahmet Kahraman tarafından sadeleştirilmiştir. Daha sonra Mustafa Koç tarafından sadeleştirilerek Klasik Yayınlarından 2007 yılında yayımlanmıştır. Yine Mustafa Koç tarafından inceleme, çeviri yazı ve tıpkıbasım şekliyle Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından 2014 yılında yayımlanmıştır. 2016 yılında da Murat Demirkol tarafından sadeleştirilerek Fecr Yayınları arasında neşr edilmiştir.

¹² Bozkurt, "Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'sinde Bir Ahlâk Temellendirmesi: Felsefe Din Uzlaştırması", 355.

¹³ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, 320; Uysal, "Aile Ahlâki", 271.

¹⁴ Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile Ahlâki*, 66.

¹⁵ Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile Ahlâki*, 70.

1. BİREYSEL AHLAK

Aileyi oluşturan bireylerin öncelikle insan olduklarını bilerek insanın temel özelliklerini kavramamız gerekmektedir. Ahlaki yönden değerlendirilmelerini ele almadan önce insanın temel özelliklerinin tanınması önem arz etmektedir. O, diğer canlılardan farklı olarak sadece fiziki yapısıyla insan olarak isimlendirilmemektedir. Onun sahip olduğu nefsi insan olmasını tamamlamaktadır. Nefsin varlığıyla insan iradî davranışlar bütününe icra ederek bütün olarak ahlaki alanın içerisinde yer almaktadır. İradeli bütün davranışlar ahlaki alanı oluşturmaktadır. Düşünce tarihinde oluşmuş olan gelenek insanı nefis ve beden olmak üzere iki farklı yapının birlikte oluşturduğu bir canlı olarak değerlendirmektedir. İnsan canlı olmak yönüyle diğer canlı hayvanlarla ortaklığını gösterirken düşünme ve temyiz gücüyle onlardan ayrılmaktadır. Bu ayrışmayı şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- İnsan nefsi insanın bedeninden bağımsızdır.

İnsan canlı olarak aklî bir nefse sahiptir. Nefs, İbn Sina ve onu takip eden doğu İslâm dünyasının onu takip eden hakîm felsefe geleneğini takip eden düşünürlerine göre insanın bedeninden bağımsızdır.

- Farabi'ye göre İnsan nefsi bedeninden bağımsızlaşmaya elverişli bir cevherdir.
- İbn Rüşd'e göre ise insan nefsi bedenden bağımsız olmasa bile ondan işlevi itibarıyla farklı bir cevherdir.¹⁶

Bu cevherin en önemli özelliği bilmek, düşünmek ve akl ederek sonuca ulaşmaktır. İnsani nefis akledilirleri bizzat idrak ederek bilen ve hissedilir bedende değişik şekillerde yönetim tasarrufunda bulunan cisim ve cismaniliği söz konusu olmayan basit bir cevherdir.¹⁷ İnsan nefsinin bu özellikleri, icra etmekte olduğu bütün davranışlarının sorumluluğunu gerektirmektedir. Özgür bir varlık olarak iradeli davranışlar ortaya koyan insan, elbette yaptıklarından sorumlu olacak ve bu davranışlarının sonucuna katlanacaktır.

Düşünen nefsin mahiyeti beşerin gücü nispetinde bilinebilmekte ve böylece irfan edinimini gerçekleştirmektedir. İnsani nefis her halükarda kendi zatının şuurlu olarak farkındadır. Bu farkındalık kendisinin idrak içerisinde şuurlu bir şekilde davranışlar sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu şekildeki davranışlar insani nefsin en önemli faaliyetlerinden olarak zikredilebilmektedir. Bu değerlendirmelerle nefsin çeşitlerini zikrederek erdemleri ortaya koymak konuyu daha açık bir şekilde getirecektir.

Düşünce tarihindeki kadim filozofların beyanlarına ve açıklamalarına göre üç tür nefisten bahsetmek mümkündür:

• Bitkisel nefis.

Canlı varlıkların tamamında var olan nefistir. Temel işlevi olarak beslenme, büyüme ve çoğalma faaliyetlerinin yerine getirilmesini gerçekleştiren bir

¹⁶ Türker, *Ahlâk Yeni Bir Yaklaşım*, 26.

¹⁷ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, trc. Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 50.

nefistir. Bitkisel nefsin dört gücünden bahsetmek mümkündür. Bunlar beslenme, büyüme, çoğalma ve şekil verici güçtür. Bu güçler canlının hayatını idame ettirmesi bağlamında gerekli olan faaliyetlerin yürütülmesini gerçekleştirmekle sorumludurlar.

• **Hayvani nefis.**

Her türlü hayvan türünde mevcut olan nefistir. Bu nefsin iki gücünün var olduğu kabul edilir. Bunlar idrak edici güç ile hareket ettirici güçtür: İdrak edici güç canlı olan hayvanın idrak etmesini sağlayan güçtür. İdrak edici güç bu sorumluluğunu iç ve dış duyuyla gerçekleştirmektedir. İdrak edici gücün gerçekleşmesini sağlayan vasıta olarak dış duyu beş duyu olarak da ifade edilen duyu organlarının verileridir. Bunlar dokunma, koklama, tatma, işitme ve görme güçleridir. Hayvani nefsin dış dünya ile iletişiminin ve etkileşiminin önemli vasıtalarıdır. İç duyu ise beş dış duyu tarafından elde edilen verilerin değerlendirilme merkezleri olarak faaliyet göstermektedirler. Bunlar da ortak duyu, hayal, vehm, hafıza ve tasarruf gücü olmak üzere beş tanedir.

Hareket ettirici güç ise nefsin arzu ve istek (şehevî) gücü ve öfke (gazabî) gücü olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Nefsin arzu ve istek gücü nefsin istek ve arzu ettiklerini elde etmesini sağlayan güçtür. Öfke gücü ise nefsin hoşlanmadıklarından uzaklaşmasını sağlayan güçtür.

• **İnsani nefis.**

İnsani nefis aklederek temel konuları bilme (âlîme) ve bu bilmesi neticesinde yapma gücüne (âmîle) sahip olan bir nefistir. Bu iki güç diğer bitkisel ve hayvani nefislerde kesinlikle olmayan bir güçtür.

Bilme ve bildiğini yapma gücüne sahip olan insani nefis bilme gücüyle kendisinin yetkinliği ve mutluluğu için hangi fiillerin yapılıp yapılmaması gerektiğini bilir ve bu bilgisi neticesinde de fiillerini icra eder.¹⁸

Bilme gücünün yetkinliğiyle iradi olarak davranışlarını icra eden insani nefsin önünde davranışlarını şekillendiren erdemlerin var olduğu görülmektedir. Bu erdemler bilme gücünün neticesinde yapma gücünü etkilemekte ve hayata geçen fiiller olarak ortaya çıkmaktadır. Yetkin bir şekilde davranışlarını gerçekleştiren birey bu davranışlarının erdemlilik yahut erdemsizlik içerdiğinin de farkındadır. Bu değerlendirmelerle şunu ortaya koymak mümkündür ki ahlakın menşeyini nefsin güçleri oluşturmaktadır.¹⁹

Ahlâk filozofları tarafından ahlâk nazari ve ameli olarak ikiye ayrılmakta ve ameli ahlak kısmı ferdî ve içtimai ahlak kısımlarına ayrılmaktadır. İçtimai ahlak kısmının aile ahlâkı, toplum ahlâkı ve devlet ahlâkı olarak bölümlendirildiği görülmektedir.

Bireysel ahlak, temel olarak bireyin yaşadığı toplumun özellikleriyle ortaya çıkması olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında birey yaşadığı toplumun küçük bir prototipi olarak görülmektedir. Birey genel olarak erdemlerle yaşamını sürdürmek durumundadır. Kınalızâde bu hususu önemine binaen

¹⁸ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 55-62; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, 102-110.

¹⁹ Hüsameddin Erdem, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk* (Konya, 1996), 67.

erdemlerin önemini vurgulamak üzere ayrı bir bölüm olan ahlâk ilmi içerisinde ele almıştır. Burada bireysel ahlâk, erdemler ve reziletlerin geniş bir izahatıyla ele alınmaktadır. Genel olarak ortaya konan erdemler, bireysel ahlâk konusunda günümüze gelinceye kadar düşünce tarihinde ahlâk üzerine araştırmalar yapmış olanların dikkatini çekmiştir. Bu çalışma esnasında görülmüştür ki, Kınalızâde, Nasıruddin Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî'sini*,²⁰ İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-Ahlâk'ını*²¹ ve Celâleddin Devvanî'nin *Ahlâk-ı Celâli'sini*²² kendisine kaynak olarak seçmiş ve bu temel ahlâk felsefesi kaynaklarından etkilenmiştir.²³

Kınalızâde bireysel ahlaki erdemleri ve reziletleri Aristo'nun Nikomakos'a Etik adlı eserinde ortaya koyduğu temel başlıklar altında ortaya koymuş ve geniş bir şekilde alt başlıklarıyla beraber yorumlamıştır. Ona göre erdem, bilen (âlime) ve yapan (âmile) olarak insandan ortaya çıkan davranışlar akla uygun ve orta yol çizgisinde oluşursa bunlara erdemler denir. Bunun tam tersi olarak itidalden çıkıp ifrat ve tefrite yönelirse bunlara da reziletler denir. Kınalızâde bu erdemlerin ortaya çıkışını şu şekilde belirtmektedir. Nazari kuvvet güzel huyla bezenirse ve bunun neticesinde ortaya çıkan işlere hikmet, arzu ve istek gücü güzel ahlâk ile tezyin edilirse iffet, gazap gücünün mutedil olarak ortaya konulmasıyla şecaat ve bütün bunların bir arada olmasıyla yani ameli kuvvetin bu erdemlerle ortaya çıkmasıyla da adalet erdemi ortaya çıkmaktadır. Ana başlıklar halinde erdemleri şu şekilde zikreder:

- Hikmet
- İffet
- Şecaat
- Adalet.

İslâm ahlâk filozofları da bu kavramlara İslâm ahlâkı bakışıyla değerler yüklemişler ve bu sınıflandırmayı devam ettirmişlerdir. Belirtilen bu erdemler birey ve toplumun mutluluğunun temininde en önemli erdemler manzumesi olarak dikkat çekmektedir. Kınalızâde bu erdemleri büyük bir titizlikle ve dikkatle bireyin ve toplumun dikkatine sunmuştur.

- **Hikmet**, İslâm Medeniyetinde aşına olunan bir kavram olarak ilk dönemlerde felsefenin yerine kullanılmıştır. Bu kavram İslâm medeniyetinde önemli bir değer olarak kabul edilmiş ve hikmet anlayışı ve değerlendirmeleri önemli yer tutmuştur. Hikmet erdeminin yüklendiği anlamları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür: Hikmet sözde ve davranışlarda isabet ve her şeyi yerli yerine koymaktır. Hikmet hem bilgi hem de iştir. Bilmek ve bildiğini davranış olarak göstermektir.

²⁰ Nasıruddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, trc. Anar Gafarov - Zaur Şükürov Çevirmen.; 2. Bs (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013).

²¹ İbn Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaşma (Tehzîbü'l-Ahlak)*, trc. A. Şener-İ. Kayaoğlu-C. Tunç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983).

²² Celâleddin Devvani, *Ahlâk-ı Celâli*, trc. Ejder Okumuş, 1. Bs (Ankara: Fecr Yayınları, 2019).

²³ Bozkurt, "Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâi'sinde Bir Ahlâk Temellendirmesi: Felsefe Din Uzlaştırması", 359.

Hikmet varlıkların içindeki manaları anlamaktır. Varlıkla arasındaki sebep sonuç ilişkilerini ve etkileşim düzenini izleyip varlıkların özünü ve amaçlarını kavramak demektir. Hikmet, güzel ve doğru işlere yönelmektir.

Hikmet, siyasette, insanın gücü yettiği kadarıyla Yüce Yaratıcı 'ya benzemeye çalışmasıdır. Bu da ilmîni bilgisizlikten, icraatını zulüm ve haksızlıktan, ikram ve ihsanını cimrilikten, hoşgörüsünü bunaklıktan arındırması ile mümkün görülmektedir.

Hikmet, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanarak bireyin gücü yettiğince Yaratıcısına benzeme çabasıdır.

Kınalızade'ye göre hikmet davranışların eğitime tabi tutulan teorik güçten dengeli olarak çıkmasını sağlayan huy olarak ifade edilmektedir. Bu şekilde ortaya konan davranışlar dengeli davranışlar olarak kabul edilmekte ve hikmet olarak değerlendirilmektedir.²⁴

Kınalızâde hikmet erdeminin alt başlıklarını da şu şekilde tespit etmekte ve açıklamaktadır. Hikmetin yedi alt başlığından bahsederek bunları zeka, çabuk anlama, zihin açıklığı, kolay öğrenme, güzel düşünme, ezberleme ve hatırlama olarak belirtir.²⁵

Hikmetin ifrat ve tefritini de kısaca zikretmek bu erdemin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Hikmetin ifratı hilekarlıktır ve kurnazlıktır. Bu akleden gücün uygunsuz yerlerde haksız ölçüler içerisinde harcanmasıdır. Hikmetin tefritinin ahmaklık olduğunu zikreden Kınalızâde bunun akleden gücün işlevsiz bırakılması neticesinde ilim ve amel yönüyle ihmalkârlık olduğunu belirtir. Kınalızâde bu erdemsizlik kusuruyla hakiki bilgilerin öğrenilmesi ve iyiliklerin bilinip ayırt edilebilmesinin pratik olarak gerçekleşemeyeceğini belirtir.

• **İffet**, sözlükte helal ve güzel olmayan davranışlardan uzak olma anlamlarına gelen, ahlâk felsefesi kavramı olarak, insandaki arzu ve istek gücünün ölçülülükle aklın kontrolüne sokularak elde edilen bir erdem olarak ifade edilmektedir. Yeme içme ve cinsi arzu hususlarında ölçülü davranmak bu erdemin en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir.

İffet, davranışların eğitilmiş şehvi güçten dengeli olarak çıkmasını sağlayan güce verilen isim olarak Kınalızade'de yer almaktadır. İffet erdeminin on iki alt başlığını ortaya koyan Kınalızade bunları şu şekilde sıralamaktadır: Bunlar, hayâ, nezaket, güzel yöneliş, barışçıl olma, sükûnet, sabır, kanaat, vakar, takva, intizam hürriyet ve cömertliktir.

İffet erdeminin ifratı fücür ve doyumsuzluk olduğunu ifade eden Kınalızâde bu durumun fani zevkleri tatmin etme ve duyusal zevklerden haz almada itidal derecesini aşarak din ve aklın uygun görmediği mertebelere geçmektir. İffetin tefriti ise kullanılıp yapılmasında aklın ve dini kuralların uygunluğunu belirttiği hususlardan tamamen yüz çevirmektir.

• **Şecaat (yiğitlik)**, Kınalızade'de eğitilmiş öfke gücünden dengeli davranışların çıkmasını sağlayan güç olarak ifade edilmektedir. Sözlükte cesaret, yiğitlik ve kahramanlık gibi anlamlara gelen şecaat, nefsin öfke duygusunun akla itaat etmesiyle kazandığı bir erdemdir. Şecaat, cesaretin bir göstergesi olarak kendi haklarını ve toplumun haklarını savunma vasıtası olarak

²⁴ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 83.

²⁵ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 86.

değerlendirilebilmektedir. Kınalızade bu erdemin on bir alt başlığını belirlemektedir. Bunlar yüce ruhluluk, cesaret, yüksek gayelilik, sebat, yumuşak huyluluk, soğukkanlılık, şehamet, tahammül, tevazu, hamiyet ve yumuşak kalpliliktir.

Şecaat erdeminin ifratı tehlikelere önlem almadan atılmaktır. Bu durum bireyin kendi nefsinin tehlikeye atıp zarar görmesine sebep olacağı için uygun görülmemiştir. Bu erdemin tefritini korkaklık olarak belirten Kınalızâde gereksiz yere korkuyu ve kaygıyı uygun görmemiştir.

• **Adalet**, Kınalızade'ye göre davranışların eğitilmiş pratik güçten dengeli olarak yapılması olarak ifade edilmektedir. Bireysel ve toplumsal hayatta dirlik ve düzeni, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşama olarak tarif edilen adalet erdemi, davranış ve kararlarda hakka göre hüküm vermek, eşit olmak ve eşit davranmak anlamlarına gelen bir kavram olarak insanlık tarihinde önemini her zaman devam ettirmiştir. Kınalızade adaleti eşitlikten ibaret bir erdem olduğu için bu erdemi en üstün erdem ve en yüce haslet olarak değerlendirmektedir. Adalet erdeminin on iki alt başlığını zikreden Kınalızade bunları şöyle sıralamaktadır: Bunlar dostluk, birlik, vefa, şefkat, sıla-i rahim, mükâfat, iyi ilişki, güzel yargı, sevimlilik, teslimiyet, tevekkül ve ibadettir.

Adalet erdeminin ifratını zulüm olarak belirten Kınalızâde onu başkasının hakkını çiğnemek ve nefsinin zarar vermek olarak belirterek kötülemiştir. Bu hali Kâbe'yi ateşe vermekten, meyhanelerde hizmetçilik yapmaktan daha kötü gördüğünü belirtmektedir. Adalet erdeminin tefriti ise zulme boyun eğmektir. Zulüm ve haksızlık yapıldığında boyun eğmek olarak ifade edilen bu durumu Kınalızâde zulüm olarak açıklamıştır.²⁶

Bireyler erdemliyse toplumlar da erdemlidir. Bilgi, bireylerin yaşantısında teorik alandan pratik alana ulaştığında erdemli toplumlar oluşacaktır. Bu gibi toplumlar mutluluğu yakalamış olan huzurlu toplumlar olarak ahlaki olgunluğa erişmiş olacaktırlar. Erdemlerin bireyler tarafından yaşam tarzı olarak içselleştirilerek tatbik edilmesi sadece kendilerini değil toplumu da mutlu kılacaktır.²⁷ Kınalızâde erdemlerin sadece birey için değil toplum için de gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Erdemlerin zıddı olarak reziletlerden/erdemsizliklerden de geniş bir şekilde söz eden Kınalızâde bunların bilinmesinin onlara kapılmayı önleyeceğini belirtir ve onlardan bahseder. Bunlar erdemlerin ifrat ve tefritleri kısımlarında Kınalızâde tarafından açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

Kınalızâde ahlak felsefesi değerlendirmeleri içerisinde kötü huy ve davranışları "reziletler" olarak adlandırmaktadır. Bu dört erdemin reziletlerini de şu şekilde zikretmektedir:

²⁶ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 86-99.

²⁷ Müfit Selim Saruhan, "Ahlâk Ve Erdemin İnşası", *İslâm Felsefesi Tarihi*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 1/345; Osman Mutluel, *İslâm Düşüncesinde Yetkinlik Kavramı ve İnsanın Yetkinleşmesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013), 38-39.

Hikmet –X-- Cehalet

Yiğitlik --X-- Korkaklık

İffet –X-- İffetsizlik

Adalet –X-- Zulüm

Hikmetin rezileti olarak cehaletten zikredilmektedir ki bu özellik tamamıyla hikmete karşı kötü huy ve davranış olarak kendini göstermektedir. Bu bilgisizlik sonucundaki olumsuz davranışlara kaynaklık eden bir rezilet hali olarak değerlendirilmektedir. Yiğitliğin zıddı olarak belirtilen rezilet olarak korkaklığı zikreden Kınalızâde iffetin zıddı olan rezilet olarak iffetsizliği/fücuru belirtir. Son olarak da adalet erdeminin rezileti olarak da zulüme işaret eder. Her erdemin ifrat ve tefrit bağlamında birçok zıtlarının yani reziletlerinin bulunabileceğini belirten Kınalızâde erdemlerin orta merkez ve son denge olduğunu belirtir. Bu da erdemlerde orta yolu ifade etmektedir.²⁸

Bu erdemler topluluğu bireyler tarafından yaşam tarzı olarak içselleştirilerek uygulandığında onlar tarafından oluşturulan aile ve toplumların mutlu olmalarının önü açılmış olacaktır.²⁹ Kınalızâde bireyin ve toplumun mutluluğu elde edilebilmesi için felsefi açıklamalarını ortaya koyduktan sonra dini gerekçelerini de belirterek bu görüşlerini desteklemektedir.³⁰ Bu değerlendirmelerle Kınalızâde'ye göre aile ahlaki bireyden topluma geçişte en önemli yapı taşlarından olarak değerlendirildiğinden erdemlerin uygulanması toplumun sürekliliğinin ve mutluluğunun gereklerinden olarak görülmektedir.

Toplumun en küçük yapı taşı olan aile ve aile ahlaki konusunda Kınalızâde'nin görüşleri temel bireysel ahlak ve erdemler konusunun ortaya konulmuş olmasından sonra daha sarıh bir şekilde ortaya konulabilecek ve muhatapları tarafından daha iyi anlaşılacaktır. Erdemler bireyin yaşam tarzı olarak uygulama alanı bulabildiğinde yaşanan zamanın bütün alanlarını içine alacak şekilde etkinliğini toplum hayatında da gösterecektir. Bu değerlendirme ahlakın hayatın her alanını kuşatması gerektiğini göstermektedir. Gerçekte ahlakilik bu şekilde değerlendirilir ve kabul edilirse bireyin ve toplumun mutluluğunu sağlamada etkili olabilmektedir.

2. Aile Ahlâkı

Aile kelimesi, kavram olarak insanlığın varlığının en önemli unsurlarından birini anlam yükü olarak içerisinde barındırmaktadır. Burada konu olan önemli bir kurumun varlığıdır. İnsanlığın varlığıyla beraber devamlılığının da bu kurumla sağlandığı görülmektedir. İnsan birey olarak yaşam formunu bu kurumda edinmektedir. Aile herhangi bir toplumu oluşturan en küçük birim olarak da ifade edilmektedir. Toplumu oluşturan aile yapısı o toplumun en küçük yapı taşı olarak nitelendirilmekte ve toplumun bir prototipi olarak görülmektedir. Aile yapısı

²⁸ Osman Mutluel, "İslam Düşüncesinde Ahlaki Bir Kavram Olarak 'Ortayol'", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (2014), 251.

²⁹ Kemal Göz, *İslam Felsefesinde Ahlakın Temel Paradigmaları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 15.

³⁰ Bozkurt, "Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâi'sinde Bir Ahlâk Temellendirmesi: Felsefe Din Uzlaştırması", 361.

içerisinde bireyler o toplumun temel örf ve adetlerini, değerlerini ve yaşam tarzını örnekleriyle görmekte ve kendilerine örnekler edinmektedir.

Aile kurumunu önemsemek ve değerinin yeni nesillere iletilmesi günümüzde eskisinden daha çok üzerinde durulması gereken bir konudur. Ailenin üyesi olan fertler değişik toplumlarda farklılıklar göstermektedir. Aile, reisin başkanlığında anne, baba, çocuklar, gelin, damat, torunlar, dede ve ninelerden oluşmaktadır. Bu yapı hem bireyin mutluluğuna vesile olurken aynı zamanda nesillerin de sağlıklı bir şekilde devamını sağlamaktadır.

Toplumların sağlıklı bir şekilde devamlılığı aileler tarafından sağlanmaktadır. Aile ahlâkı, sağlıklı devamlılığın sağlanmasını, birlikte yaşama kültürünün toplumlarda yerleşip sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini sağlayan en önemli uygulama ritüelleri olarak dikkati çekmektedir. Birlikte yaşama kültürünün temel değerleri toplumu oluşturan bireyler tarafından içselleştirilerek yaşam tarzına dönüştürülemediğinde sıkıntılar bireyleri ve toplumları rahatsız etmektedir. Birlik ve beraberliği, sevgi ve saygıyı, yardımlaşma ve dayanışmayı temel değerler olarak birlikte yaşam tarzına dönüştürmek, birlikte yaşama kültürünün o toplumdaki hâkimiyetini göstermektedir.

Aile ahlakının giriş basamağı olarak birlikte yaşama kültürünün temel değerlerini ortaya koyduktan sonra konunun daha iyi anlaşılabilmesi için temel kavramlarının Kınalızâde tarafından ortaya konuluşunu açıklamak onun aile ahlakı hakkındaki görüşlerini açık bir şekilde ortaya koymaya yardımcı olacaktır. Bu değerlendirmelerin ailenin sağlıklı ve düzenli bir şekilde devamlılığının sağlanması adına ortaya konan ilkeler manzumesi olduğunu söylemek mümkündür.

2.1. Ailelerin Yerleşim Yerleri: Evler

Aile ahlâkı bölümünü “Ev İdaresi” başlığı altında inceleyen ve açıklayan Kınalızâde bu bölümün en önemli unsuru olarak ailelerin hayatlarını sürdürdükleri fiziki mekânlar olarak evleri ele almıştır. Evlerde insanların hayatlarını devam ettirirken birlikte yaşamının onların üzerine yüklediği görevler, haklar ve sorumlulukların var olduğu gerçeğinin bütün filozoflar tarafından ortaya konulduğu gerçeği Kınalızâde tarafından da kabul edilmekte ve üzerinde dikkatlice durulmaktadır.

Evler, insanların kendilerini ve aile fertlerini her türlü dış etkenlerden korumak için gerekli olan yapılardır. Bunları iki grupta ele alan Kınalızâde taş ve topraktan yapılmış evler de oturanlara ehl-i meder, yün ve diğer eşyalardan yapılmış taşınabilen evlerde oturanlara da ehl-i veber olarak isimlendirmektedir. Bu değerlendirmeler evlerin yapılması örnekleriyle isimlendirme olarak zikredilebilmektedir.

Evler içerisindeki bireylerin varlığıyla değerlendirilmekte ve hayatîyetlerini sürdürmektedirler. Ev ihtiyacının insanın fıtratı gereği çok önemli olduğu gerçeği Kınalızâde tarafından önemle vurgulanmakta ve bunun gerekliliği insanın aile reisi olarak kendisini ve sorumlu olduklarını koruması olarak değerlendirilmektedir. Evler bu bakış açısıyla ailenin reisinin kendisinin ve aile fertlerinin can, mal, akıl, nesil ve namuslarını koruyacak koruma alanı olarak değerlendirilebilmektedir. İslâm'ın korunmasını istediği beş değer evlerde daha rahat korunabileceği gerçeğiyle evlere

sahiplik aileler için önemli bir edinim olarak değerlendirilebilmektedir. Bugün de toplumların bireylerinin mal edinim öncülüğünü evler oluşturmaktadır.

Evleri çokluğun birliğe icrası bağlamında bir değerlendirmenin merkezi yapılması hadiseyi felsefi bir bakış açısına yönlendirmektedir. Sanatsal bir bakışın gündeme getirilerek sanatsal düzenin yönetim ve iyi yöneticiyle sağlanacağı vurgulanmaktadır. Aileye ve yönetimine sanatsal bir bakış gerçekleştirmektedir. Bu değerlendirmelere günümüz düşünürleri tarafından da değer verilmektedir.³¹ Bu bakış aile kurumunun değerinin ortaya konulması açısından çok önemlidir.

Evlerin yapılması ve kullanılmasının dahi belirli kurallar çerçevesinde yürütülmesinin gerekli olduğunu belirten Kınalızâde yapı ve mimaride itidalin yani orta yolun dışına çıkmanın ve gereğinden fazla harcama yapmanın uygun olmayacağını belirtir. Bu değerlendirmeler evlerin çok yüksek olarak inşa edilmesini hoş karşılamayan Peygamber'in öğütlerinin bir yansıması olarak görülmektedir.

Evlerin inşasının yanında komşulukların da önemli olduğu her zaman vurgulanan bir husustur. Kınalızâde komşuluğun da haklarının olduğunu belirterek çok önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Herhangi bir yerde bir ev yapacak veya satın alacak olan birey önce orada edineceği komşularının kimler olacağını araştırması gerekir. Bireyler komşusu olacakların iyi, temiz ve güzel huylu olup olmadıklarını mutlaka göz önüne almalıdırlar. Kötü huylu, günahkâr, zalim ve cahil insanlarla komşuluk yapmaktan kaçınılması gerektiğini Kınalızâde ısrarla belirtmektedir.

Kınalızâde komşuluğun da bir bedelinin olduğunu çok dikkat çekici bir misalle açıklamaktadır. Geçmiş zamanlarda cömert bir komşuya sahip olan birey sıkıntısı sebebiyle evini satmış. Alıcı evin ücretini ödedikten sonra satıcı demiş ki hani şu erdemli kişinin komşuluk bedeli nerede demiş. Alıcı da komşuluk bedeli mi olur o nereden çıktı deyince satıcı şunları söylemiş. Hastalandığımda geçmiş olsun diyen, yolculuğa çıktığımda emanet ve hane halkımı koruyan, dışarıdan seferden döndüğümde beni ziyaret eden, maddi yönden sıkıldığımda bana borç veren, borcu ödemek istediğimde onu bana hibe eden bir komşunun komşuluğunun bedeli olmaz mı? Bunları duyan komşusu onun sıkıntısını gidermiş ve evini sattırmamış. Bu örnek komşuluk haklarının ne kadar değerli olduğunu bize bildirmektedir. Bu örnek çerçevesinde temel erdemlerle mücehhez komşuları seçip onlara komşu olmak noktasında duyarlı olunması gerektiği Kınalızâde tarafından önemle vurgulandığı eserindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır.

2.2. Ailenin Oluşumu

Aile kurumunun oluşturulmasının insan neslinin sürekliliği açısından çok önemli olduğu yadsınamayacak bir gerçektir. Bu kadar önemli olan bir birlikteliğin oluşumunun elbette belirli ilkelerinin bulunması kaçınılmazdır. Kınalızâde bu birlikteliğin önemini Hz. Peygamber'in "evleniniz, çoğalınız. Zira ben kıyamet gününde diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim"³² hadisiyle

³¹ Osman Mutluel, *Kur'an Ve Estetik*, 2. (İstanbul: Ötüken yayınları, 2017), 25-85.

³² Beyhaki, *Şuabü'l İman* (Mumbai: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 6: VII/81; Ebu Davud, *Sünen*, 1. Bs (Beyrut, 2009), 6: Nikah,3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, ed. Şuayb el-Arnavud, 1.

vurgulamaktadır. Evlenme erdemli toplumun oluşumunun en önemli yapı taşlarından biri olarak görülmekte ve değerlendirilmektedir.

Ailenin kurulması ve devamının sağlanmasında bireylerin birlikteliklerinin yaşam kültürü olarak ortaya çıktığı gerçeği filozoflar tarafından da vurgulandığını belirten Kınalızâde Allah'ın dünya nizamının bekası ve insan neslinin kesintisiz devamı için büyük bir inayetin bulunduğunu hatırlatır. Bu bakış ailenin toplum hayatındaki değerini daha da yükseltmektedir. Bu değerle aileye toplumlardda büyük önem verildiği görülmektedir.

İslâm ahlâkı üzerinde görüş ortaya koyan düşünürler ailenin oluşumunun bazı sebeplerinin olduğunu ve bu sebeplerin bu oluşumun sürekliliğini sağladığını belirtirler. Bu şartlar beslenme, barınma gibi doğal ihtiyaçlarla beraber insan neslinin devamlılığının sağlanması ve ev hayatıyla mal ve canın korunmasına olan ihtiyaç olarak belirtilmektedir.³³

Kınalızâde tarafından ailenin oluşumunun gayesi ilk başta neslin devamı, çoğalması, âlemin düzeninin bekası ve Âdemoğulları zincirinin sürekliliğinin sağlanması olarak tespit edilmektedir. Bunun yanında aile kurumunun önemini vurgulanması bireysel yetkinliğin de sağlanmasını kolaylaştıran bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Aile kurumu oluşturulurken erdemli bireylerin bir araya getirilmesiyle yeni neslin erdemli olacağına altının çizildiği görülmektedir.

Ailede Eşler:

Ailenin oluşumunda bireylerin akıllı, erdemli, iffetli, edep ve hayâ sahibi olmalarının önemini vurgulayan Kınalızâde bu özelliklere sahip bireyler tarafından oluşturulacak olan ailelerin toplumun devamlılık sürecine çok olumlu etkiler yapabileceğini belirtmektedir. Bu birliktelik İslâm ahlâk sisteminde meşru bir şekilde nikâh ile tesis edilmektedir. Ailenin oluşmasının ilk ve en önemli şartının nikâh olduğu İslâm'ın temel kaynaklarında açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

Evlenme ve cinsel ilişkinin esas gayesinin insanı hayvanlardan daha aşağı mertebelere indirecek bedensel hazza ulaşmak olmaması gerektiğini belirten Kınalızâde bu müessesenin esas amacının insan neslinin devamı, çoğalması âlemin düzeninin bekası olması gerektiğini belirtir.³⁴ Eşlerin seçiminde güzelliğin önemli olduğu belirtilirken önemli olanın iffetli bireylerle bu birlikteliğin oluşturulmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Kurulan bu yuvanın gayesinin tahakkuku elbette çok önemlidir. Bu yuvada ortaya çıkacak olan yeni neslin yetiştirilmesi ve eğitimi önemli bir konu başlığı olarak önemini hissettirmektedir. Gaye yeni neslin erdemli olarak yetiştirilmesidir. Bu gayeler çerçevesinde oluşan aile kurumunda yaşam tarzı olarak eşler erdemlerle mücehhez bireyler olarak birbirlerine karşı davranışlarında saygı ve muhabbeti önde tutmaları gerekmektedir.

Bs (Beyrut: Müessesetu'r Risale, 2001a); Eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, ed. Şuayb el-Arnâvud, (Beyrut: Müessesetu'r Risale, 2001b), 5/412.

³³ İrfan Görkaş, "Aile Ve Devlet Ahlakı", *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*, ed. İsmail-Enver Erdoğan-Demirpolat, 1. Baskı (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019), 148.

³⁴ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 307.

Kurulan bu yuvanın devamlılığının sağlanmasının gerekliliğini ortaya koyan Kınalızâde iyi kadın ve salih eşin sevgi ve şefkatli anne gibi olduğunu belirtir. Burada Kınalızâde'nin kadına verdiği rol erkeğe yardımcı konumunda olan bir eştir.³⁵ Eş olarak seçilecek olanların kendilerinde bulunmaması gereken bazı vasıflarını da açıklıkla zikreder. Bu bağlamda beş tür kadından kaçınılması gerektiğini belirten Kınalızâde bunları hannane, mennane, ennane, keyyetü'l-kafa ve harau'd-dimmen olarak belirtir. Hannane eski kocasını hatırlayıp onu özlemle anan kadındır. Mennane sahip olduğu mal ve makamı beyine karşı üstünlük olarak kullanan kadındır. Ennane hastalığı sebebiyle sızlanıp duran kadındır. Keyyetü'l-Kafa olan kadın ise iffetsiz olan kadındır. Harau'd-dimmen güzel olmakla beraber aslı ve nesebi değersiz olan kadındır. Dimne otuna benzetilmesi çöplüklerde yetişmiş olması münasebetiyledir. Kınalızâde bu hususta Peygamber'in şu öğüdünü zikreder: Hz. Peygamber Çöplükte biten gülden sakının buyurunca ashab-ı kiram çöplükte biten gül nedir dediler? Peygamber Kötü aileden doğan güzel kadındır dediler.³⁶

Nikah akdinin yerine getirilerek ailenin oluşması için yerine getirilmesi gereken şartları ve uyulması gereken hususları geniş bir şekilde ele alan Kınalızâde bu hususları erdemlerle öne çıkararak açıklamaktadır. Eş seçiminde tercih edilecekleri açıklıkla ortaya koymaktadır. Öfkeli eş adaylarından kaçınmak önemle vurgulanmaktadır. Mal hırsıyla evliliği tercih edenlerden sakınılması gerektiği ifade edilerek kanaatkâr olanların seçilmesi salık verilmektedir. Diğer ve en önemli tercih sebeplerinden biri olarak da akıllı olanın tercih edilmesidir. Bütün bunların yanında en önemli tercih şartının denklik olduğunu belirtir. Aileyi oluşturacak olan bireyler temel erdemleri yaşam tarzı olarak gerçekleştirilmeye istekli ve arzulu olmaları gerekmektedir. Bunun neticesinde oluşacak olan birliktelikler ortaya çıkacak olan olumsuzluklardan daha kurulmadan kurtulmuş ve korunmuş olacaktır.

Kınalızâde evlenip yuva kurmak isteyen bireyin esas dileğinin din, iffet, güzel ahlâk ve masumiyet olması gerektiğini belirterek ailenin kuruluş amacını ortaya koymaktadır. Erdemleri önceleyerek oluşturulacak olan ailelerin iyi niyetleriyle birçok lütuflarla karşılaşacaklarını müşahhas örneklerle ortaya koyan Kınalızâde evliliklerin erdemler üzerine kurulmasının önemini vurgular.³⁷ Bu değerlendirmelerin bireyler tarafından başlangıçta açıklanan dört temel erdem ve alt başlıklarını içermesinin önemini açık bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir. Kınalızâde'nin belirtilen bu yaklaşımlarının günümüz değerler sisteminde de karşılığını bulmak mümkündür.

Kınalızâde evliliklerde tek eşliliğin saadet ve mutluluğun gereği olduğunu belirterek çok evli olan bireylerin kadın, erkek mutlu olmalarının çok uzak bir ihtimal olduğunu belirtmektedir. Bu değerlendirmeler bireylerin kıskançlık duygularını çoğaltacağı gerçeğiyle varılan sonucun önemli olduğunu göstermektedir. Tek eşliliğin Kınalızâde tarafından çok şiddetli bir şekilde tavsiye edildiğini görmekteyiz.³⁸

Kınalızâde erkeklerin evlenebilecekleri kadınların özelliklerini uzun uzun zikretmesine rağmen kadınların evlenebilecekleri erkeklerin özellikleri konusunda

³⁵ Altunya, "Felsefi Bakış Açısıyla Kınalızâde'nin Kadın Anlayışını Okumak", 270.

³⁶ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 316.

³⁷ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 319.

³⁸ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 345.

çok açık değerlendirmelerde bulunmadığı görülmektedir. Bu durum Kınalızâde'nin bir geçiştirmesi olarak görülmektedir.³⁹

Ailede Çocuklar:

Çocuklar ailelerin vazgeçilmez en önemli üyelerindendir. Aileyi bir arada tutan en önemli birleştirici unsurlardanır. Çocuklar ailenin üçüncü direği olarak da ifade edilmektedir. Çocuklara doğduklarında güzel isimler verilmesi, yetişmeleri için maddi ve manevi şartların hazırlanması hususunda anne ve baba üzerine düşeni yapmalıdır. Temel erdemlerle mücehhez olan anne ve baba evlatlarını da bu vasıflarla mücehhez olarak yetiştirmek hususunda çok emek sarf etmek durumundadırlar. Bu hususları değerlendiren Kınalızâde Ali Çelebi çocukların temel erdemler çerçevesinde yetiştirilmelerinin sorumluluğunun baba ve anne üzerinde olduğunu belirtir.

Çocukların erdemli bir şekilde yetişmesinin sağlanması için yapılacak eğitim faaliyetlerini Kınalızâde şu şekilde ifade etmektedir:

- Çocuklarda ilk ortaya çıkan gücün hayâ gücü olduğu belirtilerek bu gücün eğitimine dikkat çekilmektedir. Hayâli bireyler olarak yetişmelerine yardımcı olunmalıdır.
- Çocukların erdemsiz bireylerle birlikte bulunmasının önlenmesinin de gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu tür kişilerle beraberliğinin sonucunda bu kişilerin huylarının yetiştirilmekte olan güzide varlığı olumsuz etkileyeceği filozofların görüşleriyle desteklenmektedir.
- Çocukların kötülüklerden sakınarak iyiliklere yönelimlerini gerçekteştirebilmek için onların yanlarında erdemli bireyleri övgüyle anarken kötülüklerle beraber olanların olumsuzluklarını kavratmak gerekmektedir.
- Onlara kendilerine mahsus elbiseler giydirmeli ve bilhassa erkek çocuklarında süslemekten uzak durmalıdır. şu gibi beyitlerle bu durum kavratılmalıdır.
Kadın değil erkek ol ve kerem elini aç ki
Altın erkekte cömertlik, kadında süs içindir.
- Beslenme zamanlarında bazen mükemmel sofralar hazırlanırken bazen de az yiyeceklerle darlık sofraları hazırlanmalı ki sıkıntılı zamanların da var olabileceği hatırlatılmış olsun.
- Öfkesini yutkunmasının gerekliliği kendisine belletilmelidir.
- Çocuk cömertlik erdemiyile tanıştırmalıdır. Bizzat fiili uygulamalarla veren el olma kendisine sevdirmelidir. Büyükler yapacakları bazı yardımları onlar vasıtasıyla yaparak vermeyi onlara da alıştırmalıdırlar.
- Büyüklere hürmet ve saygının gerekliliği kavratılmalıdır.
- Baba, anne, öğretmen ve kardeşlere hürmetle muamele etmeyi onlara öğretmelidir.
- Çocuk belirli bir yaşa geldiğinde ona bir sanatla uğraşması sağlanmalıdır. O hangi sanatı yetkin bir şekilde yerine getirebileceğini gerçekteştirebilir. Sanat seçiminde çocuğa baskı yapılmamalıdır. O, kendi iradesiyle başarılı olabileceği sanatı seçecektir. Çocuklukta hayatın bir düze olmadığı mutluluklarla acıların

³⁹ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâi*, 354.

da var olduğu onlara belletilmeli ve bu durumda acılara sabredilmesi gerektiği öğretilmelidir.

- Bu belirtilen erdemler erkek ve kız çocukları için de aynıdır. Kız çocuklarına edep, hayâ ve iffet erdemlerinin öğretilmesini öncelemek tavsiye edilmektedir.⁴⁰

Erdemleri önceleyerek kurulan ailelerde anne, baba ve çocukların birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarıyla beraber haklarının da var olduğu gerçeği birlikte yaşama kültürü çerçevesinde ortada mevcut olan temel konu başlıklarındandır. Kınalızâde birlikte yaşama kültürünün toplumların devamlılığının en önemli unsurlarından olduğu gerçeğiyle ailede yönetime ayrı bir önem vermiş ve bireylerin birbirlerine karşı haklarını ve sorumluluklarını İslâm ahlâk felsefesinin temel erdemleri çerçevesinde ortaya koymuştur. Bu konu ailede yönetim kısmında geniş bir şekilde ele alınacaktır.

Ailenin kurucuları olarak anne ve babanın çocuklarına karşı görev ve sorumlulukları üzerinde yukarıda belirtildiği gibi geniş bir şekilde bilgi veren Kınalızâde çocukların anne ve babalarına karşı davranışları ve sorumluluklarını da erdemler çerçevesinde açıklık getirmektedir.

- Çocuklar anne ve babalarının haklarına riayet etmelidirler. Nasıl nimet verene şükretmek aklen vacip ise en üstün nimeti veren Yaratıcı'mıza şükretmek gerekir. Bundan sonra anne ve babanın nimetine şükretmek gerekmektedir. Kula verilen en büyük nimet, insan olarak varlık nimetidir. Buna da vesile olanlar anne ve babalardır. Bu varlığın insan olarak sürekliliğini sağlamak hususunda onların çektikleri ve yaptıklarının hesapsız olduğunu belletmek gerekmektedir.
- Çocuklar iyilik yapılacakları iyi bellemeleri gerekir. İyilik yapılacakların ilklerindedir anne. Anne, anne. Baba bundan sonra gelmektedir. Bu tercihin Hz. Peygamber tarafından yapıldığını bilmeleri gerekir.
- Baba ve annelere hizmete güç yetirenler bunu kesinlikle yük olarak görmemeliler. Emirlerini ilahî fermana aykırılık göstermedikçe yerine getirmeliler. Geçim ve dünyevi işlerinde onlara yardımcı olmalılar. Onlar öldükten sonra vasiyetlerini yerine getirmeliler. Böylece onlara salih evlat olduklarını ortaya koymalılar.
- Sılayırahim olarak belirtilen akrabalar ile ilişkileri canlı tutmak gerekmektedir. Bu övülen önemli bir haslettir.
- Hoca haklarını da anne ve baba hakları gibi gören Kınalızâde bu hususta gençlerin aynı anne ve babalarına gösterdikleri hassasiyeti ve saygıyı hocalarına da göstermeleri gerektiğini belirtir.
- Kınalızâde, insanın şu oluş ve bozuluş âleminde süresinin kısıtlı olduğu gerçeğiyle erdemli davranışların kazanımını gerçekleştirmesi gerektiğini unutmamasını hatırlatmaktadır.⁴¹

Çocukların anne ve babalarına karşı davranışlarının yanında öğretmenlerine karşı davranışlarının da ele alınıp değerlendirilmesi sonucunda anne ve babalar gibi

⁴⁰ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 320-325.

⁴¹ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 339-344.

davranılması sonucuna ulaşan Kınalızâde bu değerlendirmesiyle de günümüz değerler manzumeleriyle uyumunu ortaya koymaktadır.

2.3. Ailede Yönetim

Ev idaresi ilminin bütün insanlar tarafından elde edilmesi gerektiğini belirten Kınalızâde bu ilimle ilgili olarak Nasîruddin Tusi başta olmak üzere önceki ve sonraki faziletli ilim insanlarının kitaplarından uygun gördüklerini alarak anlaşılır bir üslupla sunmaya çalıştığını belirterek önceki yazılan ahlak eserlerinden de istifade ettiğini ifade etmektedir. Erdemler toplumların zaman içerisinde bireyleri tarafından içselleştirilerek yaşam tarzına dönüştürülmüş olduklarından sürekliliklerinin devamlı olduğu burada da açık bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Ev reisinin görevlerini çok ilginç bir metaforla ortaya koyan Kınalızâde aile reisini herhangi bir sürünün çobanına benzetir. Hadislerde de bu değerlendirme açık bir şekilde ifade edilmektedir. Herkesin maiyeti altındakilerden sorumlu oldukları gerçeği İslâm Ahlâk Felsefesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu çoban sürüsünün korunmasında, zapt edilmesinde, yiyeceklerinin tedarikinde ve sulanmasında uyanık olarak her işte uygun zamanı gözeten ve onların başına gelebilecek zararları daha oluşmadan önlemeyi gerçekleştirebilecek yetenekte olması gerekmektedir. Nasıl sürüyü akıllı çoban her türlü olumsuzluktan korumak için çabalyorsa, evin reisi de ev halkına mensup bütün bireyleri zararlı düşmanlardan koruması, kötü durumlardan uzaklaştırarak onları eğitmesi ve onları yetkin bir birey seviyesine yükseltme çabası içerisinde olması gerekmektedir.

Ailede yönetimin temel bölümlerini gelirlerin sağlanması, elde edilen malların korunması ve giderlerin durumu oluşturmaktadır. Aileyi eşi ve çocuklarıyla beraberce oluşturan aile reisi temel ihtiyaçların sağlanmasından birinci derecede sorumlu olan bireydir. Kınalızâde kazancını sağlamak durumunda olan bireyin temel erdemlerden olan şu hususlara riayet etmesinin çok önemli olduğunu belirtir. Kınalızâde kazançta şu üç şartın bulunması gerektiği dile getirmektedir. Birincisi haksızlıktan sakınmak, ikincisi utançtan kaçınmak, üçüncüsü alçaklıktan uzak durmaktır.⁴²

Kınalızâde gelirin sağlanmasının çeşitli yolları olduğunu belirtir. Bunlar ticaret ve sanatta olduğu gibi kazanma yoluyla olduğu gibi hibe ve miras yoluyla da kazanma olmaksızın elde edilir. Mal kazanmanın en etkin yolunun ticaret olduğu belirtilir. Bu mal edinme ilkeleri İslâm Ahlâk felsefesinin iş ve ticaret ahlâkı başlıkları altında ortaya konulan temel ilkelerini yansıtmaktadır. Bu erdemlere günümüz toplumlarının ne kadar ihtiyaç duydukları mevcut problemlerin çözümlerindeki sıkıntılardan daha iyi anlaşılmaktadır.⁴³

Aile bireyleri elde edilen malın korunması hususunda hep birlikte duyarlılık sergilemek durumundadırlar. Malın korunmasında erdemsizlik olarak belirtilen cimriliğe başvurmamak gerekmektedir. Bazı insanlar malın korunmasında o kadar ileri giderek cimrilik gösterirler ki ailenin bazı fertleri geçim darlığından

⁴² Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 295.

⁴³ Kemal Göz, "İslâm İş Ahlâkı", *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, 1. Baskı (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019), 194-204.

kurtulabilmek için, o cimrinin mirasına sahip olabilmek için ölmesini isterler. Bu durum şu metafor ile çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bir çocuk dedesine dede sen gözlerini ne zaman yumacaksın demiş. Dedesi de torununa ben gözlerimi yumunca ne olacak evlat dediğinde torunu biz o zaman araba alabilecekmiz der. Torun dedesine bu durumu kendisine babasının söylediğini belirtir. Kınalızâde belirtildiği gibi malı korumak adına bu şekilde davranmanın erdemsizlik olduğunu belirtir. Cimrilikte bu derece ileriye gitmek malı korumak değil temel erdemlerden yoksun olarak reziletler içerisinde dalmak olarak ifade edilmektedir.

Kınalızâde bu görüşlerinin Yaratıcının insanlara ilettiği temel ilkeler tarafından da desteklendiğini “Kim nefsin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir”⁴⁴ ayetiyle açıklamaktadır. Giderlerde cimrilikten sakınmanın önemini bu şekilde vurgulayan Kınalızâde israftan da kaçınmanın önemli erdemlerden olduğu hususunda dikkatleri çekmektedir. İsrafın birçok çeşidinden bahsedilmekte ve en kötüsünün haram olan arzuların yerine getirilmesi için yapılan harcamalara dikkat çekilmektedir. Cömert davranmak iffet erdeminin alt başlıkları arasında övülürken israf, reziletler arasında zikredilmiştir. Birey ailenin bir üyesi olarak ailenin temel değerlerini israf etmekten kaçınması gerekmektedir. Evde helal olan yemeğin çok fazla yapılmış olması neticesinde tamamen tüketilmemesi neticesinde çöpe dökülmesi büyük bir israftır. Bugün Kınalızâde’nin bu misalinin benzeri ekmek israfında ailelerde kendisini çok acı bir şekilde göstermektedir. Halen ekmek israfında çok büyük miktarların konuşuluyor olduğu gerçeği acıdır.

İsrafın başka bir şeklinin şöhret, övünme ve gurur maksadıyla yapılan harcamalara dikkat çekilmektedir. Kınalızâde erdemlerin yeni nesillere somut örneklerle ulaştırılmasının çok önemli olduğunu verdiği bilgilerle ortaya koyar. Ailenin üyelerinin bu tür harcamalardan sakınıp uzak durmalarının erdemlilik olduğunu belirten Kınalızâde şu dikkat çekici örneği şöhret ve övünme için yapılanların hoş olmadığını ortaya koymak için zikreder:

“Hz. Ali’nin hilafeti zamanında Arap Kabilelerinin ileri gelenlerinden iki kişi arasında karşılıklı övünme, kıskançlık vardı. Bunlardan birisi bir yerde bir deve kurban edip kabilenin fakirlerine dağıttı. Bunu duyan hasmı iki deve kurban edip fakirlere üleştirdi. Birincisi altta kalmamak için bu defa dört deve kurban edip fakir bedevilere cömertçe dağıttı. Hasmı bunu iki katına çıkarıp sekiz deve kurban ederek onu mağlup edince birinci hasım rekabette mübalağaya kaçtı ve sayıyı katbekat artırarak yüz deve kurban etti. İkinci hasım gücü daha fazlasına yetmediği için mecburen geri çekildi. Bu durum Kufe dışında olmuştu. Kufe’ye varınca zayıf hasmın aile ve aşireti gelip onu şu sözlerle azarladılar. Bizim kabilemizi Arap eşrafı, Rebia ve Mudar kabileleri arasında küçük düşürdün ve utandırdın. Eğer kurban sayısını birkaç kat artırarak bizi ve kendini Arap ileri gelenleri içinde şereflendirseydin sana malımızdan bolca verir ve seni eşraf içinde mağlubiyetten kurtarırdık dediler.”⁴⁵

Bu örneği zikreden Kınalızâde malın bu şekilde israf edilmesini şiddetle reddederek uygun olanın, ihsanda bulunanın gurur ve kibre kapılmaması gerektiğini, erdemlerin içselleştirilerek yaşam tarzına dönüştürülmesi olarak ifade eder.

⁴⁴ Haşr, 59/9.

⁴⁵ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 301.

Korunan malların saklanması konusuna da açıklık getiren Kınalızâde bu hususta şu açıklamaları yapmaktadır: Korunan malların bir kısmının para, bir kısmının ticaret malı ve bir kısmının da gayri menkul olarak tutulmasını sıkıntılardan kurtulmak ve toplumun diğer bireylerine de faydalı olabilmek için gerekli görmektedir. Bu uyarının günümüz iktisatçılarınca da tavsiye edildiği görülmektedir.

Harcamalar konusunu da ev idaresi bölümünde en önemli meselelerden biri olarak gören Kınalızâde bu konudaki erdemler değerlendirmelerini şöylece ortaya koymaktadır:

- Ev halkı için yapılan harcamalar, en büyük mükâfat verilen harcamalardır. Bu harcamalar, rıza almak için yapılan harcamalar olduğu için övülmüştür.
- Örf'e uygun olarak aile çevresindekilere yapılan cömertlikler en çok övülen davranışlardır.
- Bireyin kendisi için yaptığı harcamalar da örf'e uygun bir şekilde yerine getirilmelidir.
- Harcamaların ölçüsünün Allah rızası olması gerektiği unutulmamalıdır. Sadakaların verilmesinde gizliliğe riayet edilmesi vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in sağ elin verdiği sol elin bilmeyeceği şekilde davrananları mükâfatla müjdelediği belirtilmektedir.⁴⁶

Kınalızâde ev harcamalarında bireylerin cimrilikten, ⁴⁷israftan kaçınarak mal korumasını gerçekleştirmeleri gerektiğini belirtir. Gurur ve övünme için yapılacak harcamaları da gereksiz görüp icra etmemesi gerekmektedir. Böyle yapılan harcamalar iyilikler cümlesinden olmadığı gibi bireyi sıkıntıya sokabilecek davranışlardır.

SONUÇ

Kınalızâde Ali Çelebi Ahlâk-ı Alâî adlı eseriyle miras olarak iktibas ettiği ahlâk felsefesi müktesebatını geliştirerek dini bakış açısıyla farklı bir yönünü yeni değerlendirmeleriyle ortaya koymuştur.

Üç bölüm halinde oluşturduğu eserinin ikinci bölümünü ev idaresi başlığı altında aile ahlakına ayırmıştır. Aile hayatını ve bu müessesenin toplum nazarındaki kıymetinin farkında olan Kınalızâde ayrı bir bölüm inşasıyla da erdemli birey, erdemli aile ve erdemli toplum arasında önemli bir bağı ortaya koymuştur. Bu bölüm temel değerler bağlamında tesis edilen ailenin temel işlevlerinin derinlemesine işlendiği önemli bir bölüm olarak eserde yerini almış ve kendinden sonra gelenlere önemli değerlerin aktarılmasına vesile olmuştur.

Ailenin yerleşim yeri olarak evler ev idaresinde önemli yerleşim yerleri olarak değerlendirilmiştir. Bu konuyla ilgili bilgiler ortaya konulmuştur. Evler, insanların kendilerini ve aileyi oluşturan fertlerini her türlü olumsuz dış etkenlerden korumak için gerekli olan yapılar olarak değerlendirilmiştir. Bu yapıları iki grupta ele alan Kınalızâde taş ve topraktan yapılmış evler de oturanlara ehl-i meder, yün ve diğer

⁴⁶ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 303.

⁴⁷ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 300.

eşyalardan yapılmış taşınabilen evler de oturanlara da ehl-i veber olarak isimlendirilerek iki önemli yapıya dikkat çekmiştir.

Ev yaparken veya alırken komşuların da değerlendirilmesi gerektiğini temel toplumsal değerler çerçevesinde dikkatleri çekmiştir. Komşusu olacakların iyi, temiz ve güzel huylu olup olmadıklarının değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Kötü huylu, günahkâr, zalim ve cahil insanlarla komşuluk yapmaktan kaçınılması gerektiği tavsiye edilmektedir. Kınalızâde bu değerlendirmelerin temel erdemler çerçevesinde yapıldığını ifade etmektedir.

Kınalızâde tarafından ailenin oluşumuna büyük önem verilmektedir. Bu oluşumun gayesi ilk başta insan neslinin devamı, çoğalması, âlemin düzeninin bekası ve Âdemoğulları zincirinin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu konuda kadın ve erkeğe sorumluluklar yükleyen Kınalızâde kadınlara gereken hassasiyetin gösterilmesinde devrinin temel değerlendirmelerinin etkisi altında kaldığı görülmektedir. Eş olarak seçilen kadınlarla erkeklerin iktisadi bilgilerinin tamamen paylaşılmaması onlara yüklenen sorumluluklarını yerine getirmelerinde engel teşkil edecektir. Maddi değerler bilgisine tam vakıf olamayan bir hanım evin mali değerlerinin korunmasını tam gerçekleştiremeyecektir. Bunun gerçekleşmesi bireysel yetkinliğin de sağlanmasını kolaylaştıran bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Aile, kadın, erkek erdemli bireyler tarafından kurulursa bu birliktelikten oluşacak yeni neslin erdemli olacağına altının çizildiği de görülmektedir. Bireyler birbirlerine güvenecek ve temel problemlerini ve durumlarını paylaşacaklar ki devamlılık ve süreklilik sağlam bir şekilde devam edebilsin. Kınalızâde bu erdemlerin yaşam tarzı olarak içselleştirilip uygulanmasında tek eşliliğin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çok eşliliğin ailede dirlik ve düzeni kıskançlıkla bozacağını belirtir.

Kınalızâde Ali Çelebi çocukların temel erdemler çerçevesinde yetiştirilmelerinin sorumluluğunun baba ve anne üzerinde olduğunu belirtir. Bunu gerçekleştirirken uyulması gereken eğitim kurallarını geniş bir şekilde ele alır. Bunun yanında Kınalızâde çocukların anne ve babalarına karşı davranışları ve sorumluluklarını da erdemler çerçevesinde açıklık getirmektedir. Çocukların öğretmenlerine karşı davranışlarının da anne ve babalarına karşı davranışları gibi olmasını belirten Kınalızâde ilim öğreten öğretmenlere gerekli saygı ve hürmetin gösterilmesi gerektiğini belirterek temel ahlâk değerlerini önceliğini ortaya koymuştur.

Ailede yönetimin temel bölümlerini gelirlerin sağlanması, elde edilen malların korunması ve giderlerin durumu oluşturmakta olduğunu belirten Kınalızâde aileyi eşi ve çocuklarıyla beraberce oluşturan aile reisinin temel ihtiyaçların sağlanmasından birinci derecede sorumlu olduğunu belirtir. Böylece ailenin temel ihtiyaçlarının sağlanmasından aile reisinin sorumlu olduğunu ortaya koymuştur. Aile bireyleri, bu birlikteliğin problemsiz olarak devamının sağlanması hususunda çok fedakârlık göstermek durumundadırlar. Birbirlerine karşı temel davranışlarında temel erdemler olan hikmet, iffet, şecaat ve adalet erdemini kendilerine rehber edinmeleri gerekmektedir. Bu erdemleri uygulayan bireyler, aileler ve toplumlar huzurlu olacaklardır. Huzurun devamlılığı konusunda da sıkıntıları olmayacaktır. Bu değerlendirmeler Kınalızâde'nin birey, aile ve toplumun huzur ve mutluluğunu ne kadar çok önemseydiğinin birer göstergesidir.

Kadınlar konusundaki bazı değerlendirmeleri bir kenara bırakılacak olursa Kınalızâde ailenin oluşumu, devamı, çocukların eğitimi konularında günümüze önemli değerlendirmeler sunmaktadır. Bu değerlendirmeler İslâm Ahlâk Felsefesinin temel değerleri bağlamında ele alınabilecek olan alanların konularını oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Kınalızâde bu kitaptan yani aile ahlaki kısmından maksadının insanların hallerinin düzene girmesi, hem seçkinlerin hem de avamın dünya ve ahiret hayatının iyileştirilmesi olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmayla bu amaca bir nebze olsun katkı sağlamaya çalışılmıştır. Kınalızâde'nin bu amacının günümüz toplumları ve bu toplumları oluşturan bireyler için çok önemli bir hedef olduğu açıktır.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Ed. Şuayb el-Arnâvud. 1. Bs. Beyrut: Müessesetu'r Risale, 2001a.
- Ahmed b. Hanbel, Eş-Şeybani. *el-Müsned*. Ed. Şuayb el-Arnâvud. 1. Bs. Beyrut: Müessesetu'r Risale, 2001b.
- Aksoy, Hasan. "Kınalızâde Ali Efendi(Çelebi)'nin İlmi Şahsiyeti ve Eserleri". *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 75-83. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.
- Altunya, Hülya. "Felsefi Bakış Açısıyla Kınalızâde'nin Kadın Anlayışını Okumak". *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 270-276. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Bb101 Yayınları, 2017.
- Beyhaki. *Şuab'ül İman*. Mumbai: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Bozkurt, Ömer. "Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'sinde Bir Ahlâk Temellendirmesi: Felsefe Din Uzlaştırması". *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 355-367. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.
- Dalkılıç, Bayram. "Kınalızâde Ali'nin "Akademik Ameli Ahlâka İlişkin Uygulama Örnekleri". *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 549-551. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.
- Demirkol, Murat. "Ahlâk-ı Alâî'nin Ahlâk Felsefesi Literatürü İçindeki Yeri ve Özgünlüğü". *Eskiye Dergisi* 33 Güz (2016): 51-78.
- Devvani, Celâleddin. *Ahlâk-ı Celâlî*. Trc. Ejder Okumuş. 1. Bs. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- Ebu Davud. *Sünen*. 1. Bs. Beyrut, 2009.
- Erdem, Hüsameddin. *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*. Konya: Hu-Em Yayınları, 1996.
- Görkaş, İrfan. "Aile Ve Devlet Ahlakı". *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*. Ed. İsmail-Enver Erdoğan-Demirpolat. 1. Baskı. 143-178. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019.

- Göz, Kemal. *İslam Felsefesinde Ahlakın Temel Paradigmaları*. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Göz, Kemal. "İslâm İş Ahlâkı". *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. 179-206. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019.
- İbn Miskeveyh. *Ahlaki Olgunlaşma (Tehzîbü'l-Ahlak)*. Trc. A. Şener-İ. Kayaoğlu-C. Tunç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.
- Kınalızade Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâî*. Trc. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Mutluel, Osman. "İslam Düşüncesinde Ahlaki Bir Kavram Olarak 'Ortayol'". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 27 (2014): 239-254.
- Mutluel, Osman. *İslâm Düşüncesinde Yetkinlik Kavramı ve İnsanın Yetkinleşmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.
- Mutluel, Osman. *Kur'an Ve Estetik*. 2. İstanbul: Ötüken yayınları, 2017.
- Oktay, Ayşe Sıdıka. *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Öztürk, Hüseyin. *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile Ahlâkı*. 2. Baskı. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990.
- Saruhan, Müfit Selim. "Ahlâk Ve Erdemin İnşası". *İslâm Felsefesi Tarihi*. Ed. Bayram Ali Çetinkaya. 1: 328-359. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Saruhan, Müfit Selim. "İslam Düşüncesinde Ahlâk İlmi". *Eskiye Dergisi*. 28 Bahar (2014): 53-66.
- Saruhan, Müfit Selim. "Meslek Etiğinin Dinamikleri: Fütüvvet ve Ahilik Metafiziği". *İlahiyat Akademi dergisi*. 9 (2019): 11-26.
- Tûsî, Nasiruddin. *Ahlâk-ı Nâsırî*. Trc. Anar Gafarov - Zaur Şükürov Çevirmen: 2. Baskı. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013.
- Türer, Celal. "Kınalızâde'de Mutluluk". *Felsefe Dünyası Dergisi*. 30 (Şubat 1999): 80-90.
- Türker, Ömer. *Ahlâk Yeni Bir Yaklaşım*. 2.Baskı. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- Uysal, Enver,. "Aile Ahlâkı". *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. Ed. Müfit Selim Saruhan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Yalın, Salih. "İslâm Ahlâk Filozoflarının Aile Ahlâkına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir İnceleme: İbn Sina, Tûsî ve Kınalızâde Örneği". *Journal of Islamic Research*. 30/3 (2019): 479-494.